

Katja Dobrić Basaneže, *Prevođenje višečlanih izraza: u kojoj su mjeri brisanja dopuštena?*
FLUMINENSIA, god. 30 (2018), br. 2, str. 121-136

121

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.30.2.6>

Katja Dobrić Basaneže

PREVOĐENJE VIŠEČLANIH IZRAZA: U KOJOJ SU MJERI BRISANJA DOPUŠTENA?

dr. sc. Katja Dobrić Basaneže, Pravni fakultet, kdobric@pravri.hr, Rijeka

izvorni znanstveni članak

UDK 81'25

rukopis primljen: 17. 9. 2018.; prihvaćen za tisak: 16. 11. 2018.

Rad se temelji na istraživanju višečlanih izraza izvučениh iz korpusa obrazaca engleskih ugovora s pomoću programskog alata WordSmith Tools 6.0. (Scott 2012). Analizom semantičkog odnosa između sastavnica engleskih višečlanih izraza nastoje se predložiti prijevodni ekvivalenti na hrvatskom jeziku. Pri istoznačnom je odnosu riječ o ponavljanju značenja zbog povijesnih ili fonoloških razloga ili žanrovskih konvencija, pa se u radu zauzima stajalište da se takvi izrazi u hrvatskome jeziku mogu svesti na manji broj sastavnica. U izraza u kojih je semantički odnos između sastavnica druge naravi (primjerice, komplementaran), potrebno je dobro proučiti širi i izvanjezični kontekst izraza da bi se utvrdilo može li se primijeniti isti stupanj redukcije ili je potrebno zadržati isti jezični niz i u ciljnom jeziku.

Ključne riječi: *korpus; pravno prevođenje; pravni sustav; sastavnica; semantički odnos; višečlani izraz*

1. Uvod

Višečlani su izrazi od davnih dana privlačili pozornost znanstvenika i praktičara. Jacob Grimm je, primjerice, već 1816. godine uočio visoku učestalost višečlanih izraza (iako sam nije koristio taj naziv) u poeziji i jeziku prava. Stoga se pojava dviju struja istraživanja višečlanih izraza (jezik poezije i jezik prava) duguje upravo Grimmu (Kopaczyk i Sauer 2017: 6).

Grimmova teza o uskoj povezanosti višечlanih izraza u jeziku prava i jeziku poezije izmijenjena je kasnijim istraživanjima (npr. Kopaczyk 2013), jer je utvrđeno da su se višечlani izrazi pojavljivali s većom učestalošću u kasnijim pravnim tekstovima. To se posebice odnosi na engleski jezik prava, u kojem su se takvi izrazi svojedobno koristili radi olakšavanja komunikacije. Budući da je engleski jezik prava dugo bio pod utjecajem francuskoga i latinskoga, često je jedan član takva izraza bio engleska prevedenica francuske ili latinske posuđenice (npr. *last will and testament*). Pokret za jednostavni jezik prava¹ obeshrabrivao je uporabu takvih izraza koji se koriste radi estetike ili koji su semantički nemotivirani (Kopaczyk 2017: 161). Doista, suprotno njihovoj pravnoj tradiciji, višечlani izrazi nisu toliko učestali u sadašnjem engleskom zakonodavstvu (ibid.: 174). S druge su strane još uvijek dostatno česti da ih se može okarakterizirati kao tipične za engleski jezik prava. Iz perspektive pravnog prevoditelja takvi izrazi postaju iznimno problematični, jer vrlo često ciljani jezik, primjerice hrvatski, ne raspolaže istim jezičnim nizom kao i ishodišni jezik. Iako neki stručnjaci predlažu da se izrazi, čiji su članovi istoznačnice, prevedu jednom riječju na ciljani jezik (Šarčević 1997: 183), prevoditelj je taj koji mora odlučiti u kojoj su mjeri dopuštena brisanja (ibid.: 185) i smije li određeni višечlani izraz prevesti jednom riječju na jezik koji ne raspolaže istim višечlanim izrazom, ili, s druge strane, zadržati isti jezični niz u ciljnom jeziku, ako svaka od riječi takva višечlana izraza može proizvesti drukčije pravne učinke (Cao 2007: 90). S obzirom na navedeno, u radu se polazi od hipoteze da je većinu engleskih višечlanih izraza u hrvatskome jeziku moguće svesti na manji broj članova. Navedena se hipoteza potvrđuje razmatrajući semantički odnos između članova takvih izraza te posebice uzimajući u obzir izvanjezični kontekst kao određenje njihovog značenja. U radu se usredotočuje na višечlane izraze u ugovorima, jer ugovori, za razliku od zakonodavstva, prednjače u uporabi takvih izraza. Stoga se analizom engleskih višечlanih izraza izvučenih iz korpusa obrazaca engleskih ugovora nastoji predložiti

¹ Engl. *plain legal language movement*; pokret je započeo sedamdesetih godina 20. stoljeća poduprt vjerovanjem da bi građani trebali razumjeti svoja prava i obveze. Tako su se u Kanadi, SAD-u, Australiji, Novom Zelandu i Engleskoj vladini dokumenti i oni koji su se ticali trgovine počeli pisati jednostavnijim jezikom. Istodobno je u Švedskoj i Finskoj započeo kritički pregled nacрта zakona da bi se osiguralo da su novi zakoni pisani jednostavno i razumljivo. Predsjednik Jimmy Carter nametnuo je standarde jednostavnoga jezika američkoj javnoj službi 1978. godine, dok je Margaret Thatcher uložila slične napore da bi poboljšala obrasce britanske vlade (Adler 2012: 69).

pristup prevođenju takvim izrazima na jezik koji ne raspolaže sličnim jezičnim nizovima. Izloženi rezultati primjenjivi su i na drugim usporednim istraživanjima višičlanih izraza, u kojima se jedan jezik temelji na pravnom sustavu *common law*, a drugi na kontinentalnom pravnom sustavu.

2. Teorijsko razmatranje

Pri definiranju pojma *višičlani izraz* nerijetko se polazi od definicije pojma *binom*, odnosno, „slijeda dviju riječi iste vrste smještenih na jednaku razinu sintaktičke hijerarhije i najčešće povezanih nekom leksičkom svezom” (Malkiel 1959, citirano u Gustafsson 1984). Takvi sljedovi riječi često se proširuju u trinomne i multinomne izraze, kao i nabranja (engl. *enumerations*). Danas se u literaturi, posebice koja se temelji na istraživanju višičlanih izraza u engleskom jeziku, nailazi na brojne definicije, pa tako i na mnoštvo naziva (engl. *binomials*, *binominals*, *doublets*, *binomial pairs*, *paired forms*, *couplets*, *conjoined phrases*, *nominal stereotypes*, *word strings*) koji označuju isti pojam. Unatoč tomu što se u engleskoj literaturi za navedeni pojam uglavnom upotrebljava naziv *binom* ili *binomni izraz*, u ovom se radu koristi naziv *višičlani izraz* te se smatra da njegov pojam obuhvaća binomne, trinomne i multinomne izraza, kao i nabranja. Iako postoji više tipologija višičlanih izraza, oni se za potrebe ovog istraživanja kategoriziraju uzimajući u obzir vrstu riječi njihovih sastavnica (Gustafsson 1984) kao i njihov semantički odnos, pri čemu se potonji razmatra prema komplementarnosti, neprekinutosti, uzroku i posljedici, antonimiji, hiponimiji i sinonimiji (Kopaczyk 2017).

Iako ponekad ti višičlani izrazi nisu puka udvostručavanja značenja, često se njihovo postojanje može objasniti samo povijesnim ili fonološkim čimbenicima. S druge strane, njihova učestalost ovisi i o određenom žanru, pa je mišljenje nekih stručnjaka da takvi izrazi u pravnom žanru doprinose sveobuhvatnosti (Bhatia 1993) i preciznosti (Gustafsson 1984), dok ih drugi smatraju bezvrijednima (Mellinkoff 1963) i pleonastičnima (Lewis i Mrčela 2016). Upravo zbog svoje velike učestalosti u jeziku prava, oni mogu pomoći u razumijevanju „stilističkih preferencija u izradi pravnih dokumenata” (Goždž–Roszkowski i Pontrandolfo 2017: 3). Opće je poznata činjenica da je jezik prava usko povezan s pravnim sustavom i da je značenje pravnih pojmova „ukorijenjeno u pravnome sustavu u kojem se pojam tumači i primjenjuje” (Bajčić 2014: 314). Stoga se pri prevođenju između dva nesrodna pravna sustava (primjerice s engleskog na hrvatski) nailazi na

nepodudarne pravne pojmove, a kao strategije za pronalaženje „funkcionalnih ekvivalenata” (Šarčević 1997) predlažu se opisne parafraze, posudnice, neologizme ili latinizme (ibid.). Budući da „pravno prevođenje nije samo pitanje terminologije, već i frazeoloških konvencija” (Goźdz-Roszkowski i Pontrandolfo 2017: 4), susreću se i nepodudarne kolokacije i jezični nizovi, posebice u prevođenju višičlanih izraza, koji se, iako tipični za engleski jezik prava, često prevode na druge jezike u kojima ne postoje slične kombinacije riječi. S obzirom na to da je cilj rada ukazati na pleonastičnost takvih izraza, razmatra se semantički odnos između sastavnica kako bi se izdvojili primjeri „pravih binoma” (engl. *binomials proper*) (Kopaczyk 2009). Nadalje, predlaže se da se pravi višičlani izrazi u hrvatskome jeziku reduciraju na jednu sastavnicu. S druge strane, u izrazima u kojima odnos između sastavnica nije istoznačan ponekad je potrebno zadržati isti jezični niz u ciljnom jeziku. U odlučivanju o ispuštanju sastavnica nekoga višičlanog izraza u ciljnom jeziku često može pomoći i širi kontekst (Sinclair 2004), koji osim što dodatno potvrđuje zalihost nekoga višičlanog izraza, otkriva i njegove kolokacijske sveze, odnosno, njegovo prikladno specijalizirano okruženje (Picht 1987: 154).

3. Korpus i metode

3.1. Korpus

Zbog vrlo lake dostupnosti velikim količinama teksta korpusna je lingvistika postala vrlo važan alat u proučavanju jezika prava i pravne frazeologije. Ona uključuje proučavanje prirodnog jezika s pomoću elektroničkih korpusa. Postoji više definicija korpusa, a jedna od prvih predlaže da je:

korpus zbirka tekstova u elektroničkom obliku, koji su prema vanjskim kriterijima odabrani da u što većoj mjeri predstavljaju jezik ili neki jezični varijetet kao izvor podataka za lingvističko istraživanje (Sinclair 2005: 16).

Korpus dizajniran za potrebe ovog istraživanja sastoji se od obrazaca ugovora temeljenih na online izdanju *Encyclopaedia of Forms and Precedents* (Millet i Walker 2014), ujedno i najautoritativnijeg izvora obrazaca u Velikoj Britaniji². U translatologiji se razlikuju četiri vrste korpusa (Biel

² Encyclopaedia of Forms and Precedents, <http://www.lexisnexis.co.uk/en-uk/products/encyclopaedia-of-forms-and-precedents.page>, posjet 27. studenoga 2016.

2010: 3-4). Korpus koji je predmet istraživanja ovog rada sastoji se od engleskih obrazaca ugovora pa se može karakterizirati jednojezičnim. Korpus se ne sastoji od autentičnih ugovora, pa se autoritativnost izvora temelji na činjenici da pravnici nikada ne sastavljaju ugovore počevši od prazne stranice, već se umjesto toga oslanjaju na standardizirane obrasce, „koji se koriste za sve vrste ugovora, a mijenjaju se samo ako to zahtijevaju okolnosti određenog ugovora” (Treitel 1995: 196).

U korpus je uključeno nekoliko vrsta ugovora: kupoprodajni ugovori (8 dokumenata), ugovori o najmu/zakupu (11 dokumenata), ugovori o osnivanju založnog prava (5 dokumenata), ugovori o osnivanju služnosti (5 dokumenata), ugovori o djelu (6 dokumenata), ugovori o policama osiguranja (4 dokumenta), bankovni ugovori (6 dokumenata), darovni ugovori (7 dokumenata), predbračni ugovori (3 dokumenta), te ugovori o radu (4 dokumenta). On obuhvaća 59 dokumenata, a njegova veličina iznosi 372.150 pojavnica. Treba naglasiti da su engleski ugovori znatno duži od hrvatskih, ponajprije zbog potpune slobode ugovaranja koju ugovorne strane imaju u pravnom sustavu *common law*. S druge strane, budući da ugovorne strane u tekstu ugovora žele predvidjeti sve što bi moglo „poći po zlu”, stoga žele ponuditi i rješenja za sve takve situacije. Drugim riječima, ugovorne se strane boje oportunitizma, pa „radije specificiraju rješenje *ex ante* unatoč činjenici što mogu predvidjeti da bi optimalno rješenje *ex post* moglo biti sasvim drugačije” (Hill and King 2004: 901). Sudac je u pravnom sustavu *common law* primoran tumačiti ugovor samo na temelju onoga što je u njemu napisano (Moss 2007: 5), za razliku od suca u hrvatskom pravnom sustavu koji, primjerice, mora uzeti u obzir i ponašanje ugovornih strana tijekom pregovora, kao i primjerenost protučinidbe. Sve to utječe i na duljinu ugovora u pravnom sustavu *common law*, koji za razliku od onih u kontinentalnim pravnim sustavima uvelike nisu uređeni zakonom.

3.2. Metoda obrade korpusa

Korpus je pretraživan s pomoću alata *ConcGram* i *Concordance* programa za pretraživanje korpusa *WordSmith Tools 6.0* (Scott 2012). Budući da su svi engleski višičlani izrazi povezani veznikom „and” ili „or”, pretraga je započela od *conccrama* tih riječi. No, također je bilo nužno analizirati i konkordancije tih *conccrama*, jer se „and” i „or” mogu pojavljivati u raznim kontekstima (primjerice, povezivati dvije rečenice), pa je i analiza rezultata bila poluautomatska.

4. Višičlani izrazi u korpusu

Pretraga i analiza engleskih višičlanih izraza bila je iznimno opširna, jer je program generirao 31.114 *concordance* za riječ „and” i 36.036 *concordance* za riječ „or”. Rezultati su kategorizirani prema vezniku višičlanog izraza i uzimajući u obzir vrstu riječi sastavnica višičlanog izraza. Budući da je u korpusu pronađena i grupa višičlanih izraza proširena drugim višičlanim izrazom (npr. *to vary and modify terms and conditions*), ti su višičlani izrazi kategorizirani uzimajući u obzir njihov slijed. Ako, primjerice, glagolski višičlani izraz povezan veznikom „and” prethodi onom pridjevskom povezanom veznikom „or”, takav je izraz kategoriziran kao višičlani izraz povezan veznikom „and” (npr. *to supersede and replace any prior written or oral agreements*). Tablica 1. prikazuje neke od najučestalijih višičlanih izraza u korpusu.

Tablica 1. Višičlani izrazi povezani veznikom „and”

glagolski višičlani izrazi	imenski višičlani izrazi	pridjevski višičlani izrazi
1.1. <i>to execute and deliver</i> (13)	2.1. <i>costs and expenses</i> (13)	3.1. <i>substantial and reputable</i> (25)
1.2. <i>to acknowledge and agree</i> (11)	2.2. <i>condition and repair</i> (7)	3.2. <i>final and binding</i> (9)
1.3. <i>to observe and comply with the provisions and requirements</i> (9)	2.3. <i>additions, alterations and improvements</i> (7)	3.3. <i>joint and several obligations and liabilities</i> (8)
1.4. <i>to undertake and complete</i> (8)	2.4. <i>costs, fees, charges, disbursements and expenses</i> (7)	3.4. <i>valid and effective terms and provisions</i> (6)
1.5. <i>to hold and enjoy the Premises peaceably and quietly</i> (8)	2.5. <i>state and condition</i> (5)	3.5. <i>fair and reasonable</i> (4)
1.6. <i>to carry out and complete</i> (7)	2.6. <i>wear and tear</i> (5)	3.6. <i>conclusive and binding</i> (5)
1.7. <i>to obtain and produce</i> (7)	2.7. <i>force and effect</i> (4)	3.7. <i>valid and binding</i> (2)
1.8. <i>to sign and return</i> (7)	2.8. <i>rights, easements and privileges</i> (2)	3.8. <i>good and accurate</i> (2)
1.9. <i>to observe and perform the covenants and conditions</i> (6)	2.9. <i>actions, costs, claims, demands and liabilities</i> (3)	

glagolski višičlani izrazi	imenski višičlani izrazi	pridjevski višičlani izrazi
1.10. <i>to supersede and replace any prior written or oral agreements</i> (5)	2.10. <i>contracts, orders and engagements</i> (2)	
1.11. <i>to represent and warrant</i> (4) <i>to represent, warrant and undertake</i> (3)	2.11. <i>validity, legality and enforceability</i> (2)	
1.12. <i>to vary and modify terms and conditions</i> (2)		
1.13. <i>to establish and maintain</i> (2)		

Iz Tablice 1. vidljivo je da je u većini višičlanih izraza prisutno udvostručavanje značenja, pa se mogu nazvati pravim višičlanim izrazima. Ta se udvostručavanja mogu objasniti etimološki, primjerice, u izrazima u kojima je jasno da je jedan član prijevodni ekvivalent u nekom drugom jeziku (npr. *to supersede and replace*), fonološki, primjerice, u izrazima u kojima su fonološki čimbenici poput rime uvjetovali višičlani izraz (npr. *wear and tear*), ali i čimbenicima uvjetovanim pravnim žanrom, poput preciznosti i sveobuhvatnosti jezičnoga izraza (npr. *to carry out and complete; valid and effective*). Ostali izrazi mogu se kategorizirati prema semantičkoj motivaciji za stvaranje višičlanog izraza, od kojih se najčešće spominju sljedeće kategorije: komplementarnost, neprekinutost, uzrok i posljedica, hiponimija i antonimija (Kopaczyk 2017). Od komplementarnih izraza nužno je spomenuti *condition and repair*, u kojem „primarno značenje obje riječi u jednakoj mjeri doprinosi cjelokupnom značenju izraza” (ibid.: 166), jer je ugovorna strana obvezna održavati zakupljenu stvar u dobrom stanju (*condition*), ali u skladu s time i obavljati određene popravke (*repair*). Za izraze u kojima je „jedno značenje proširenje drugoga” (ibid.), može se tvrditi da su semantički neprekinuti, odnosno da pripadaju istom semantičkom polju, ali se njihova značenja samo djelomično poklapaju. To je djelomično slučaj s izrazom *rights, easements and privileges*, jer prava (*rights*) donose određene povlastice (*privileges*), pa se može reći da su povlastice odraz prava. No, naspram trećem članu *easement*, ne može se utvrditi isti semantički odnos, jer su *rights (prava)* značenjska nadređenica pojma *easements (služnosti)*. U nekih se izraza može utvrditi da je jedan član uzrok, a drugi posljedica. Primjerice, u izraza *to undertake and complete*,

sastavnica *undertake* podrazumijeva prihvaćanje obveze izvršenja posla, dok je sastavnica *complete* posljedica prihvaćanja te obveze, odnosno, njezino ispunjenje. Isti se semantički odnosi mogu uočiti i u izrazima navedenim u Tablici 2.

Tablica 2. Višičlani izrazi povezani veznikom „or”

glagolski višičlani izrazi	imenski višičlani izrazi	pridjevski višičlani izrazi	prijedložni višičlani izrazi	priložni višičlani izrazi
1.1. <i>to withhold or delay</i> (46)	2.1. <i>right or remedy</i> (43)	3.1. <i>written, oral or implied</i> (8)	4.1. <i>during or after</i> (9)	5.1. <i>wholly or partly void or voidable</i> (8)
1.2. <i>to omit or delete</i> (20)	2.2. <i>conviction, judgment or finding</i> (15)	3.2. <i>full or limited</i> (5)	4.2. <i>before or after</i> (9)	
1.3. <i>to grant or reserve</i> (9)	2.3. <i>rights, powers or privileges</i> (13)	3.3. <i>equal to or greater than</i> (3)	4.3. <i>in or on</i> (8)	
1.4. <i>to affect or impair</i> (8)	2.4. <i>objection or representation</i> (9)		4.4. <i>by or on behalf of</i> (8)	
1.5. <i>to keep or store</i> (8)	2.5. <i>law or bylaw</i> (9)		4.5. <i>by or pursuant to</i> (2)	
1.6. <i>to be inconsistent with or in breach of</i> (6)	2.6. <i>interruption or disturbance/ interference</i> (9)			
1.7. <i>to vary or extend</i> (2)	2.7. <i>holding-over or extension or continuance</i> (8)			
1.8. <i>to send or supply</i> (2)	2.8. <i>consent or approval</i> (8)			
	2.9. <i>loss or damage</i> (7)			
	2.10. <i>terms or provisions</i> (6)			
	2.11. <i>right, title or interest</i> (3)			
	2.12. <i>no or nominal</i> (2) <i>nil or nominal</i> (2)			

Tako se u izrazima *to omit or delete, consent or approval* i *by or on behalf of* uočava ponavljanje značenje, dok se za izraze *to withhold and delay* i *loss or damage* može tvrditi da je jedan član uzrok, a drugi posljedica. Hiponomija je prisutna u izrazu *to affect or impair*, jer ne mora značiti da je svaki utjecaj (*to affect*) nužno i negativan (a to je značenje sadržano u sastavnici *to affect*). Izraz *terms or provisions* primjer je u kojemu se značenje članova poklapa samo djelomično, jer se ne može reći da su svi *uvjeti (terms)* ujedno i *odredbe (provisions)*, niti da su sve odredbe uvjeti. Naposljetku, u izrazima iz Tablice 2. nekoliko je primjera prave antonimije (npr. *before or after*), ali i one gradualne (npr. *during or after*), kao i one u kojima se „izostanak leksema kojim bi se izrazio srednji pojam nadomješta drugim jezičnim sredstvima” (Turk 2004: 92), primjerice, komparativom (npr. *equal to or greater than*).

4. Rasprava

Prevođenju višечlanih izraza treba pristupiti na dva načina; prvo, razmatrajući semantički odnos između njihovih sastavnica i drugo, analizirajući njihov širi kontekst. S obzirom na semantički odnos između sastavnica, nužno je razlikovati sljedove istoznačnica ili pravih binoma (Kopaczyk 2009) i sljedove u kojima je odnos između sastavnica druge naravi. Budući da ovaj rad nastoji ponuditi strategije za prevođenje engleskih višечlanih izraza na hrvatski, vrlo je vjerojatno da se većina pravih višечlanih izraza u hrvatskom jeziku može svesti na manji broj sastavnica, jer u hrvatskome ne postoje povijesni razlozi za njihovo postojanje. Jedan od najčešćih primjera pravih višечlanih izraza, čije se postojanje može opravdati etimologijom, fonološkim razlozima ili tradicijom (Kopaczyk 2017: 167) je *terms and conditions*. U tom je izrazu jedan pojam izražen dva puta, pa se sa sigurnošću može tvrditi da se u hrvatskome jeziku može reducirati na jednu leksičku jedinicu. Štoviše, ako se razmotri u širem kontekstu, izraz je proširen još jednim semantički nemotiviranim višечlanim izrazom *to vary and modify*, pa se tako prošireni višечlani izraz na hrvatski može prevesti binarnom kolokacijom *izmijeniti uvjete*. U izraza *wear and tear* je također prisutno semantičko, ali i zvučno ponavljanje, pa se njegovo postojanje može objasniti fonološki. Budući da se ne može postići jednaki zvučni efekt u hrvatskom jeziku i pritom zadržati isto značenje, potrebno je odustati od tog stilističkog efekta i prošireni izraz *normal wear and tear* na hrvatski prevesti izrazom *svakodnevno/redovito korištenje*. Ponekad se takva udvostručavanja mogu

objasniti etimologijom, a jedan od svjetlijih primjera kojim se može poduprijeti ta tvrdnja je engleski binom *due and payable*, u kojeg je sastavnica *due* starofrancuska inačica (fr. *deu*³) engleske sastavnice *payable*. Analizirajući širi kontekst tog binoma, postaje razvidno da je kolokacijska sveza u kojoj se pojavljuje u korpusu ona s glagolima *be* ili *become*, pa se može tvrditi da se takav prošireni višičlani izraz *to become/be due and payable* na hrvatski može prevesti jednom leksičkom jedinicom, odnosno glagolom *dospjeti*. Sličan je primjer u izrazu *to indemnify and hold harmless*, jer je sastavnica *indemnify* podrijetlom iz latinskoga (lat. *indemnis*⁴), a označava obeštećenje i u ugovorima je sadržana u klauzuli o obeštećenju (engl. *hold harmless clause*⁵). Budući da se izraz često nalazi u proširenoj inačici (engl. *to indemnify and hold harmless against any and all losses*) i jer je odnos sastavnica i u drugom binomu (engl. *any and all*) istoznačan, može se tvrditi da se takva proširena jedinica značenja na hrvatski može prevesti izrazom *obeštetiti od svih gubitaka*.

Utjecaj srednjovjekovnog francuskog i latinskog uočava se u prvoj sastavnici izraza *to supersede and replace* (srednjovjekovni fr. *superceder*; lat. *superedere*⁶), čije je značenje prvotno bilo *uzdržati se*, no oko 1610. godine zabilježena je prva uporaba toga glagola u značenju *zamijeniti*. Taj se binom u korpusu uglavnom koristi kao dio proširene jedinice značenja *to supersede and replace any prior written or oral agreements*, dakle, proširen je još jednim binomnim izrazom, no odnos sastavnica u potonjem nije istoznačan, pa se ne može reducirati na jednu sastavnicu. Iako se ponekad i binarni antonimni parovi poput *usmeni-pismeni* u standardnome hrvatskome jeziku smatraju pleonastičnim nizovima (Hudeček et al. 2010: 60), u jeziku se prava oni koriste zbog preciziranja. Stoga je potrebno zadržati isti pleonastični niz i takvu proširenu jedinicu značenja na hrvatski prevesti jedinicom *zamijeniti sve prethodne pismene ili usmene dogovore*. Najradikalnija redukcija uočava se u dvostruko proširenom višičlanom izrazu *to hold and enjoy peaceably and quietly without any interruption or disturbance*. Izraz *mirno uživanje* (engl. *quiet enjoyment*) uključuje razna prava, poput onog na grijanje

³ Online Etymology Dictionary, https://www.etymonline.com/word/due#etymonline_v_15963, posjet 28. kolovoza 2018.

⁴ Online Etymology Dictionary, https://www.etymonline.com/word/indemnify#etymonline_v_30017, posjet 29. kolovoza 2018.

⁵ Business Dictionary, <http://www.businessdictionary.com/definition/hold-harmless-clause.html>, posjet 29. kolovoza 2018.

⁶ Ibid., posjet 29. kolovoza 2018.

i toplu vodu⁷, pa bi u slučaju uskraćivanja nekog od tih prava, ono bilo prekinuto. Stoga pobornici jednostavnoga engleskog pravnog jezika smatraju da bi višечlani izraz *peaceably and quietly* trebalo zamijeniti onim preciznijim, odnosno, *uninterrupted possession* (Triebel 2009). Ta su njihova stajališta donekle urodila plodom, no nisu dovela do zamjenjivanja izraza, već samo do proširivanja postojećeg. Takvi i slični prijevori oko pleonastičnih nizova u engleskom jeziku prava jezikoslovcima i teoretičarima prevođenja jasno daju do znanja da su brisanja u ciljnom jeziku itekako dopuštena, pa se navedeni dvostruko prošireni višечlani izraz može prevesti binarnom kolokacijom *nesmetano uživati*.

Često o takvim dvojabama oko razlika u značenju nekih izraza odlučuju sudovi. U novije su vrijeme čak zabilježeni slučajevi u kojima se suci u engleskom i američkom pravnom sustavu služe metodama korpusne lingvistike da bi utvrdili koje je uobičajeno značenje neke riječi ili izraza (Solan 2017). Budući da su suci utvrdili da nema razlike u značenju između sastavnica izraza *observe and perform*, čini se da se svi višечlani izrazi čiji je jedan član „pasivni” glagol *observe* mogu reducirati na onaj drugi „aktivni” glagol (npr. *to observe and comply with the provisions and requirements – udovoljiti/zadovoljiti/biti u skladu s odredbama i zahtjevima; to observe and perform the covenants and conditions – izvršiti obveze/dogovore i uvjete*).

Iako navedeni primjeri potvrđuju hipotezu da se mnogi engleski višечlani izrazi u hrvatskome jeziku mogu reducirati na manji broj članova, ona se treba razmotriti s dozom opreza. Prevoditelj bi se najprije trebao upoznati sa sudskom praksom i raspravama pravnih stručnjaka koji razmatraju razliku u značenju članova višечlanog izraza. Ponekad se naizgled može činiti da su članovi višечlanog izraza istoznačni, no zapravo svaki od tih članova može dovesti do drukčijih pravnih posljedica, pa je bolje sačuvati isti niz u ciljnom jeziku.

Primjerice, može se tvrditi da se višечlani izraz *liens and encumbrances* u hrvatskome jeziku može svesti na jednu leksičku jedinicu, jer su sva založna prava (*liens*) tereti (*encumbrances*), odnosno teret, je značenjska nadređenica pojma zalog. Budući da obratno ne vrijedi, odnosno, da nisu svi tereti založna prava, potrebno je zadržati isti jezični niz zbog preciziranja. Ako se taj izraz promotri u širem kontekstu, jasno je da se tereti i zalozi doživljavaju kao nešto čega se treba osloboditi, pa se tako

⁷ The FreeDictionary’s legal dictionary, <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/quiet+enjoyment>, posjet 4. rujna 2018.

proširena jedinica značenje *freed from all liens and encumbrances* na hrvatski jezik može prevesti jedinicom *biti slobodan od svih založnih prava i tereta*.

Ista strategija prevođenja može se primijeniti i na višičlani izraz *rights, powers or privileges*, jer su *prednosti (privileges)* i *ovlasti (privileges)* značenjske podređenice pojma *pravo (right)*. Budući da *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2006) između ostaloga definira pravo kao „*ovlast da se mogu obavljati državni poslovi, da se može čime raspolagati*” (Anić 2006: 1144) i kao „*prednost koja pripada kome prema društvenom položaju, godinama itd.*” (ibid.), mogli bismo zaključiti da se višičlani izraz *to exercise rights, powers or privileges* u hrvatskome jeziku može reducirati na binarnu kolokaciju *ostvarivati prava*. Istog su mišljenja i Butt i Castle (2006), koji tvrde da se izraz *rights and privileges* može reducirati na jedinicu *right*, time izjednačavajući značenje sastavnica tog višičlanog izraza. S druge strane, neki autori smatraju da se značenje *power* i *privilege* podudara samo djelomično, odnosno da je *povlastica (privilege)* proširenje značenja pojma *ovlasti (powers)*. Ovlasti, smatra Kopaczyk (2017: 166), na neki način stavljaju ljude u povlašteni položaj, odnosno donose im povlastice. Budući da bi u tim slučajevima nesigurnosti svaka sastavnica višičlanog izraza mogla prouzročiti drukčije pravne učinke, sigurnije je zadržati isti jezični niz i u ciljnom jeziku (Cao 2007: 90) (npr. *ostvarivati prava, ovlasti i povlastice*). S druge strane, ako u ishodišnom pravnom sustavu ne postoji mogućnost skraćivanja višičlanog izraza, a u ciljnome postoje zakonska opravdanja za ispuštanje jedne njegove sastavnice, moguće je prikloniti se pravilima ciljnoga pravnog sustava. Primjerice, višičlani izraz *condition and repair* u hrvatskome jeziku može se reducirati na jednu leksičku jedinicu, ako je riječ o ugovoru o zakupu. *Zakon o obveznim odnosima* (dalje u tekstu: ZOO), naime, podrazumijeva da obveza održavanja zakupljene stvari u dobrom stanju uključuje i obvezu obavljanja popravaka na njoj (čl. 522. ZOO-a), dok u engleskom pravnom sustavu nije tako. Stoga je u kontekstu ugovora o zakupu prošireni višičlani izraz *to keep in good condition and repair* moguće na hrvatski jezik prevesti izrazom *održavati u dobrom stanju*.

Iz rasprave navedenih primjera razvidna je korisnost razmatranja šireg konteksta višičlanih izraza, jer on pomaže u odabiru odgovarajućega višičlanog izraza u ciljnom jeziku. Ako se višičlani izraz promatra u širem kontekstu, čini se da se može smatrati bazom, a njegovo proširenje kolokatorom (npr. *to exercise rights, powers and privileges*). No, u nekim višičlanim izrazima to proširenje tvori kolokacijsku svezu samo s jednim njegovim članom. Primjerice, u izrazu *to place contracts, orders and engagements* jasno je

da sastavnica *order* određuje kolokator *to place*, jer *engagements* i *contracts* ne mogu ući u svezu s navedenim kolokatorom. Postavlja se pitanje, može li se isti taj niz zadržati u hrvatskome jeziku i prevesti izrazom *ispostaviti ugovor, narudžbu i uslugu* ili budući da ta kombinacija riječi nije tipična za hrvatski jezik, odabrati zaseban, „tipičniji” kolokator za svaki od članova (baza) i prevesti ga izrazom *sklopiti ugovor, ispostaviti narudžbu i naručiti uslugu*, iako se time žrtvuje formulaičnost engleskog izraza. Budući da navedeni višечlani izraz nije dio hrvatske pravne frazeologije, strategija zamjenjivanja proširenog višечlanog izraza trima binarnim kolokacijama čini se logičnija i prirodija.

5. Zaključna razmatranja

U radu se obrađuje značenje nekih engleskih višечlanih izraza te se nastoje predložiti prijevodni ekvivalenti na hrvatskome jeziku. Pritom se razmatra i širi kontekst takvih izraza, jer se često višечlani izraz može smatrati bazom, a njegovo proširenje kolokatorom (npr. *to exercise rights, powers and privileges*). Širi kontekst često omogućuje i utvrditi može li se neki višечlani izraz u ciljnom jeziku svesti na manji broj sastavnica (npr. *to keep in good condition and repair*), ali i može li se odstupiti od formulaičnosti engleskoga višечlanog izraza i u ciljnome ga jeziku izraziti drukčijim jezičnim nizom (npr. *to place contracts, order and engagements*). Osim analize širega konteksta potrebno je posegnuti i za analizom onog izvanjezičnog, jer se upravo u njemu krije značenje višечlanog izraza (npr. *to observe and perform*). Iako se takva engleska udvostručavanja najčešće mogu svesti na manji broj sastavnica u hrvatskome jeziku, njihovu je prevođenju potrebno pristupiti *cum grano salis*, jer ponekad naizgled istoznačne sastavnice mogu proizvesti drukčije pravne učinke. U tim se slučajevima nesigurnosti bolje prikloniti onoj Mellinkoffovoj uzrečici: „Uključi! Ne selektiraj! Prisvoji i multipliciraj!” (Mellinkoff 1963: 364).

Literatura

- Adler, Mark (2012) „The Plain Language Movement”, *The Oxford Handbook of Language and Law*, ur. Peter M. Tiersma i Lawrence M. Solan, Oxford University Press, Oxford, 67–83.
- Anić, Vladimir (2006) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb.
- Bajčić, Martina (2014) „Pravno prevođenje”, *Priručnik za prevoditelje. Prilog teoriji i praksi*, ur. Aneta Stojić, Marija Brala-Vukanović i Mihaela Matešić, Filozofski fakultet u Rijeci, 295–313.

- Bhatia, Vijay K. (1993) *Analysing genre*, Longman, Harlow/Essex.
- Biel, Łucja (2010) „Corpus-based Studies of Legal Language for Translation Purposes: Methodological and Practical Potential”, *Reconceptualizing LSP. Online Proceedings of the XVII LSP Symposium 2009*, ur. Carmen Heine i Jan Engberg, <http://bcom.au.dk/fileadmin/www.asb.dk/isek/biel.pdf>, posjet 11. prosinca 2014.
- Business Dictionary, <http://www.businessdictionary.com/definition/hold-harmless-clause.html>, posjet 29. kolovoza 2018.
- Butt, Peter, Richard Castle (2006) *Modern Legal Drafting. A Guide to Using Clearer Language*, Cambridge University Press, Cambridge et al.
- Cao, Deborah (2007) *Translating Law*, Clevedon/Buffalo/Toronto, Multilingual Matters.
- Encyclopaedia of Forms and Precedents, <http://www.lexisnexis.co.uk/en-uk/products/encyclopaedia-of-forms-and-precedents.page>, posjet 27. studenoga 2016.
- Goźdź-Roszkowski, Stanislaw, Gianluca Pontrandolfo G. (2017) „Introduction: cross-linguistic approaches and applications to phraseology in legal and institutional discourse”, *Phraseology in Legal and Institutional Settings. A Corpus-Based Interdisciplinary Perspective*, ur. Stanislaw Goźdź-Roszkowski i Gianluca Pontrandolfo, Routledge, UK, 1–8.
- Gustafsson, Marita (1984) „The syntactic features of binomial expressions in legal English”, *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 4, 1–3, 123–142.
- Hill, Claire A., Christopher King (2004) „How Do German Contracts Do as Much with Fewer Words”, *Chicago Kent Law Review*, 79, 889–926.
- Hudeček, Lana, Kristian Lewis, Milica Mihaljević (2011) „Pleonazmi u hrvatskome standardnom jeziku”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1, 41–72.
- Kopaczky, Joanna (2009) „Multi-word units of meaning in 16th-century legal Scots”, *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX2)*, ur. McConchie R.W., Honkapohja A., Tyrkkö J., Cascadilla Proceedings Press, Somerville, 88–95.
- Kopaczky, Joanna (2013) *The Legal Language of Scottish Burghs. Standardization and Lexical Bundles 1380-1560*, Oxford University Press, Oxford.

- Kopaczyk, Joanna (2017) „Terms and conditions: a comparative study of noun binomials in UK and Scottish legislation”, *Phraseology in Legal and Institutional Settings. A Corpus-Based Interdisciplinary Perspective*, ur. Stanislaw Goźdź-Roszkowski i Gianluca Pontrandolfo, Routledge, UK, 160–177.
- Kopaczyk, Joanna, Hans Sauer (2017) ”Defining and Exploring Binomials”, *Binomials in the History of English: Fixed and Flexible*, ur. Joanna Kopaczyk i Hans Sauer, Cambridge University Press, Cambridge, 1–23.
- Malkiel, Yakov (1959) „Studies in irreversible binomials”, *Lingua*, 8, 113–160.
- Mellinkoff, David (1963) *The Language of the Law*, Wipf and Stock Publishers, Oregon.
- Millett, Peter, Robert Walker (ur.) (2014) *Encyclopaedia of Forms and Precedents*, LexisNexis Butterworths, UK.
- Mrčela, Marin, Kristian Lewis (2016) *Pravno nazivlje i hrvatski jezik*, Udruga hrvatskih sudaca, Zagreb.
- Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/>, posjet 29. kolovoza 2018.
- Picht, Heribert (1987) „Terms and their LSP Environment – LSP Phraseology”, *Meta*, 32, 2, 149–155.
- Scott, Mike (2012) *WordSmith Tools version 6*, Lexical Analysis Software, Liverpool.
- Sinclair, John M. (2004) *Trust the Text: Language, Corpus and Discourse*, Routledge, London/New York.
- Sinclair, John M. (2005) „Corpus and Text – Basic Principles”, *Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice*, ur. Martin Wynne, Oxford: Oxbow Books, 1–16.
- Solan, Lawrence M. and Tammy Gales (2017) „Corpus Linguistics as a Tool in Legal Interpretation”, *Brigham Young University Law Review*, 6, 1311–1358.
- The FreeDictionary’s legal dictionary, <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/quiet+enjoyment>, posjet 4. rujna 2018.
- Treitel, Günter H. (1995) *The Law of Contract*, Sweet and Maxwell, London.
- Triebel, Volker (2009) „Pitfalls of English as a Contract Language”, *Translation Issues in Language and Law*, ur. Frances Olsen, Alexander Lotz i Dieter Stein, Palgrave Macmillan, 147–182.

Turk, Marija (2004) „Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku”, *Fluminensia*, 16, 1–2, 87–94.

Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15).

SUMMARY

Katja Dobrić Basanež

TRANSLATION OF MULTINOMIAL EXPRESSIONS: TO WHAT EXTENT ARE DELETIONS ALLOWED?

This paper investigates multinomial expressions extracted from the corpus of English contract samples by means of Wordsmith Tools 6.0 (Scott 2012). By analysing the semantic relationship between the constituents of English multinomial expressions, the paper attempts to suggest translation equivalents in Croatian. If constituents are synonymous, motivation for such semantic repetition can be found in history, phonology or genre-related factors. Since these reasons do not apply in the target language, multinomial expressions can be reduced to a lesser number of constituents in Croatian. If multinomial expressions are motivated by other semantic reasons, such as contiguity or hyponymy, it is only rarely that we can omit one of their constituents. This is when we need to study the wider (Sinclair 2004) and the extralinguistic context to find out whether deletions are allowed (Šarčević 1997) or whether we have to retain the same word string in the target language. Results suggest that the language used in English contracts still tends to favour binomials proper (Kopaczyk 2009) despite the centuries-long urging for simplicity in legal language. As a result, we find many instances of doubling, which may be translated by means of single units into Croatian. Other multinomial expressions tend to be motivated by other semantic reasons, such as hyponymy, but, although a hyperonym encompasses the whole semantic field and includes the meaning of other constituents as well, we are not allowed to omit constituents, for they contribute to the all-inclusiveness and preciseness of legal language. Finally, by examining the wider context of these expressions, we can develop the most suitable translation equivalent, since very often it is the wider context that helps us reveal whether the order of constituents may be disrupted or needs to be retained.

Keywords: *constituent; corpus; legal system; legal translation; multinomial expression; word string*